

„Д-Р К. КРЪСТЕВ. ЛИЧНОСТ И КРИТИЧЕСКА СЪДБА“ ОТ ЛЮБОМИР СТАМАТОВ. С., изд. „Наука и изкуство“, 1987, 288 с.

Появата на тази книга предизвиква радостно възмущение. Дългоочакваната истинска монография за д-р Кръстьо Кръстев, последния от „великата четворка“, най-оспорваната и едновременно най-„възловата“ фигура в нея, вече е в ръцете ни. Защо трябваше да чакаме толкова много ли? Може да се изтъкне цял комплекс от причини, което и сам авторът е направил, като тактично ни е спестил някои по-деликатни моменти. Но дори ако се проследи — без каквито и да било коментари — историята на отношението към д-р Кръстев през изминалите години, ще се получи труд, viuштелен и доста поучителен. Защото едва ли ще се намери нищещ — оставил било по-голяма, било по-малка следа в литературата ни, — който да не е пробвал мисълта и перото си по тая тема. Оценките са всякакви: от най-смехотворните до изключително сериозните и задълбочените. Мотивите за изказването им също са разнообразни. В тях прозират и злобливата отмъстителност, и тщеславното желание да поострумничаш безнаказно, и дълбоки идеологически несъгласия, и естетически противоречия, и неразбиране или нежелание да се разбере и проникне в същността. Наблюдават се, разбира се, и доста изследователски постижения, плод на научен подход, съчетаващ познаването на литературна история и теория с естетическа веротърпност и психологическа проникновеност. Марксистското литературознание, опиращо се на диалектическия подход към процесите и явленията, държащо сметка за приноса на всяка една крупна личност в строителството на огромния масив на българската национална култура, направи в последните двадесет години решителна крачка към осветяването на „феномена“ д-р Кръстев. Литературни изследователи от всички поколения „прогледнаха“ не само за отрицателните, но и за положителните страни в огромното по мащабни наследество на критика. Продължават да се появяват студии и статии, третиращи с научна вежда отделни проявления на д-р Кръстев, а така също и обгледващи и преосмислящи по-цялостно ролята и мястото му на „катализатор“ в ускорителното движение на културата ни в преломното време между девет-

надесетото и двадесетото столетие и в първото десетилетие на века.

Монографията на Любомир Стаматов трябва да се разглежда тъкмо като резултат от общите за цялата ни култура процеси на духовно разкрепостяване, като поредна стъпка за отдаване на дължимото към заслужилите в миналото, безкористни, обичащи народа и отечеството си творци и граждани. Но нужно е безспорно не само времето да „узрее“, не би бил достатъчен и куражът да се захванеш с трудната тема „Д-р Кръстев“, тъй като неведнъж сме се убеждавали как дадена сложна проблематика с особен талант и сърчност е била профанизирана от повърхности, посредствени бързописци и всичкописци. Направо е немислимо да създаваш монография за д-р Кръстев, без да познаваш в детайли епохата му, включваща както литературните прояви и ириви, така и кипящи политически страсти, а също всякакви „веяния“ от Изток и Запад. Самотно извисен колос, брулен от свои и чужди ветрове, той въщност е чедо на своето време, и ако е тръгнал не по възните, а срещу течението му, важно е да се знаят причините, които са го тласнали. Ала за да стигнеш до тях, се изисква търпение, изискват се постоянство и воля — все величини, които се измърват не с години, а с десетилетия. В лицето на Л. Стаматов виждаме именно такъв тип изследовател: не падащ времето и усилятия си, не гонещ лесното и бързо признаване, а всецяло творчески себеподаващ се на започнатата работа. Какво му е струвало да издире и разчете, а сетне да пропълкува всички възможни свидетелства (документално-архивно-епистоларни, исторически, литературно-критически и пр.) за биографията и делото на д-р Кръстев? Този въпрос касае лично него. Но струва си да попитаме друго: ако тия източници, голяма част от които се съхраняват в държавни учреждения, бяха събрани и публикувани с надлежния коментар, нямаше ли това значително да улесни науката ни? Нямаше ли бървене да се разсеят много от заблудите и да се „опростят“ някои от „греховете“, тегищени върху Кръстевата личност? Въпросът остава реторичен, но не съвсем. Защото е написването на монографията си Л. Стаматов до голяма степен му дава отговор. Изравяването и внимателното „судуряване“ на изворовия материал показва, че „човекът в сиво“ (както са го наричали), чийто тенденциозно изграден портрет ни го представяше като студен, необщителен и сякаш без-

душен, контактуващ само с малцина избраници и опиящащ се към „литературната гъла“ като „олимпиец“ и „хофжрец“ на чистото изкуство, съвсем не е такъв. Не само в дълбоко интимното си битие, споделяно в дневниковите му записки, а и в кореспонденцията, както и в множество житейски подробности Кръстев се проявява като натура изключително деликатна, чувствителна, ранима, отзивчива към чуждите болки и радости. Що се отнася до гражданската му същност, то в специалната глава, посветена на публициста д-р Кръстев, Л. Стаматов с точни характеристики и примери ни убеждава в неговата неподкупност, антикотерийност и високо чувство за отговорност пред народа и обществото.

Много е писано и говорено за големите пакости, които бил натворил Кръстев в критическата си практика. Отреклъ Вазов, подиграл се с Елин Пелин, причислил Г. П. Стаматов към „публицистите в бележистиката“, заклеял „тенденцията“ в литературата, обявил се за чисто изкуство, оплодено от интуицията и предизвикващо естетическа „наслада“, изкуство, което да бъде откъснато от проблемите на действителността. Бедата на тия по същество верни обвинения е, че не казват цялата истина. Абсолютизирайки се отрицателен знак един труден за самия критик период. Като се подчинява на историческата хронология и търси обективната, лишена от пристрастия истина, Л. Стаматов изследва личностното и творческото присъствие на д-р Кръстев в широк социокултурен контекст. Освен изчерпателността, основна заслуга на книгата му е, че следи литературния процес, отдава дължимото на движението, извършващо се в общественото и в художественото съзнание. Така д-р Кръстев се явява като кръвния обвързан със сложните промени, извършващи се в мисленото на интелегенцията в един около тридесетгодишен период и свързани с налагането на европейския художествен тип върху българската почва. Видян в социокултурното му обкръжение, критикът, от една страна, се разкрива като неделима „съставка“ от него, а, от друга, изявява способността си сам да му влияе. Точно е наблюдението на Л. Стаматов, че д-р Кръстев живее и работи с три литературни поколения, което е едно колкото щастливо обстоятелство, толкова и предпоставка за дълбока вътрешна драма, завършваща с кризис. И понеже подготвеният читател знае за този кризис, задачата на изследователя е да покаже как именно такъв голям ум, такава високо извисена в интелектуално и нравствено отношение фигура достига до положение да си навлеке неприязън, та дори и омраза от страна на редица свои събратя, а и на хора, стоящи по-далеч от литературния живот.

Л. Стаматов върви спокойно към своята цел. Изложението му е „епически“ разгърнато, без увлечения по дотягачи подробности, но и без подминаване на дребни наглед факти, оказали се впоследствие показателни. В първите три глави се проследява биографията

на пиротчанина Кръстьо Кръстев до създаването на сп. „Мисъл“. Важен момент е преселването на семейството в София, „за да избегне преследванията и тормоза на сръбските власти“. Годините на учение в Първа мъжка класическа гимназия („нешо като малък „даркоселски лицей“ в наш български вариант“) означават дружбата на Кръстев с Т. Г. Влайков (защо ли тази доживотна дружба между двамата не е разгледана по-обстойно?). По свидетелства на писателя, на една от сбирките на литературния кръжок в училището Кръстев се „изпуска“ и казва, че един ден щял да стане българският Белински. Като разбира важноста на тригодишния „Лайпцигски период“ от живота на бъдещия „д-р“, Л. Стаматов ни запознава с философско-естетическите направления в Германия по онова време, характеризирайки се с упадък на идеалистическата философия и широкото разпространение на неокантианството. Потопяването в атмосферата на университетския град (дал впрочем невероятно много за културното израстване на младата българска интелегенция) цели да обоснове ориентацията на Кр. Кръстев към психологическата школа на В. Вунт. „Модерен“ учен и „смел новатор“, „дядо Вунт“ става и своего рода кръстник на бъдещия философ: под ръководството му Кръстев подготвя и защитава дисертация на тема „Логическото метафизическо понятие за душата“.

Робувайки на предпоставени тези, доста изследователи неоправдано са „съкращавали“ времето между основаването на „Литературно-научно списание на Казанлъшкото учителско дружество“ и излизането на първата книжка на „Мисъл“. Действително като отрязък то не е голямо — около две години, — но като богатство на фактология, като ориентир в идейно-естетическото развитие на критика има важно значение. Отделяйки близо шестдесет страници от монографията си на периода Казанлък — „Мисъл“, Л. Стаматов възвръща на литературната ни история един малко познат (по-скоро пренебрегван!) д-р Кръстев. Този д-р Кръстев гори от „жажда за дейност“, вълнуват го проблемите на съвременната литература, на театъра, на преводната книжнина. За последната, която у нас още не е имала подготвени ценители, Кръстев произнася жестоки присъди. Критикът ѝ, разпалено твърди той, трябва да бъде като Аргус или като тигър — да разкъсва жертвата си. За което Л. Стаматов заключава: „Твърде нерадостна трябва да е била картината на литературния живот у нас по това време, прекалено много бездария ще да са били наплодени, за да вижда д-р Кр. Кръстев толкова кръвожадна своята роля“ (с. 53). Но в обширните си рецензии за Ив. Вазов, Ст. Занков, Ст. Михайловски, Т. Г. Влайков той съвсем не се проявява като такъв. Подбраните и коментирани фрагменти го характеризират като застъпник на реализма, като „неспокоен, търсещ и деятелен дух“ (с. 37), който не само поставя проблеми, но умее да ги обобщава. По думите на автора ролята на литературното списание, а и на

критиката изобщо Кръстев вижда така: тя трябва да служи „за развитието на естетическия вкус на българската читателска публика“, „да ръководи вкуса на читателя, като му показва и доказва *ког* и *защо* е хубаво“. „Но у нас, смята Кръстев, такава критика няма и още дълго трябва да се чака, докато се яви „нейният гений и виртуоз“, който да увлече задрямалите духове“ (с. 58). Подробно изследователят се спира върху оценките на д-р Кръстев за литературните явления, и изтъквайки, че той пръв дава блестяща характеристика на Иван Вазов, ни напомня за разминаването му със същинската стойност на „Под игото“ („д-р К. Кръстев сякаш остава безразличен към първия и недостижим и днес национален роман“). Изключително важни са наблюденията, свързани с тези начални изяви на критика. Ето едно от тях, отнасящо се до многократно разисквания въпрос *Кръстев—Вазов*: „Не бих желал — казва Л. Стаматов — да обявявам д-р Кръстев за пророк, но той наистина предвижда бъдещото развитие на Вазовия талант по посока на епоса — романи, повести и драми; а известна истина е, че писателят става и строител на нашия национален театър“ (с. 52). А що се отнася до критическото „кредо“ на своя обект, заключението е следното: „Нещо от естетическия кодекс на руския критик (Белински — б. м., А. Б.) намираме и в непосредствената практика на д-р Кръстев. Не трябва, разбира се, да стигаме и до крайности и да твърдим, че той го прилага последователно и системно, че се ръководи винаги от него. Но не могат да бъдат отричани и безспорните доказателства, които намираме в критическата дейност на ранния д-р Кр. Кръстев“ (с. 69). Доказателства за влияние от Белински авторът открива и в някои чисто текстуални съпадения между двамата, „без да говорим за такива основни методологически положения като изясняване мястото на писателя в историята на дадена литература, неговото влияние върху обществото, изискването на съвременност, разглеждането на социални въпроси и т. н.“ (с. 87).

В досегашните трудове, посветени на д-р Кръстев, като че ли най-много място се отделяше на периода, в който той редактира сп. „Мисъл“. Съвсем закономерно е тогава и в монографията на Л. Стаматов да бъде така. Знаем кои са аргументите: „Мисъл“ представлява венецът в делото на критика, то подготвя и осъществява „смяната на поколенията“ в нашата литература, на страниците му се изявяват най-първите ни творци, повечето от които са открити и отгледани там. „Мисъл“ е лоното, където се ражда и дава златни плодове „кръгът“, носещ неговото название — едно от най-устойчивите, скрепено на идейно-творческа и другарска основа образувания в историята на новата българска литература, разпръскващо лъчите си дълги години и след своето печално разпадане. Ето защо напълно основателен е въпросът, който си задава авторът. А той, общоно казано, е: защо, след като оценяме величината на списанието,

след като върнахме и заслужено възвеличихме имената на трима от „кръга“, по отношение на четвъртия, обединяващия, теоретика-идеолог, се раздвояваме между полупризнаването и отричането. Като разглежда в трета глава „Предисторията на „Мисъл“, Л. Стаматов говори за устойчивите влияния върху мироследното, идейното и естетическото формиране на д-р Кръстев по това време. Той според изследователя е „пил вода от много извори“, между които българската възрожденска мисъл (преди всичко Л. Каравелов, когото вижда като идеал за „литературен диктатор“), руската класическа литература, френската литературно-критическа и естетическа мисъл (Иполит Тей, създател на културно-историческата школа). Оспорват се твърденията, че Кръстев бил се завърнал от Германия като завършен естет формалист, нормативист, поклонник на немската идеалистическа естетика. „Но защо трябва да го изчерпваме само с една-единствена черта — пита Л. Стаматов — ученик на Вунт и Кюлпе или Фолкелт и Ланге? Не пристъпваме ли се предубедени и твърде ограничени представи към неговото дело на литературен критик, особено в началото на 90-те години на миналото столетие“ (с. 109).

По-нататък авторът на монографията подчертава, че първите години на сп. „Мисъл“ здраво са свързани с утвърждаването на реализма в българската литература. Нещо повече, пишейки за М. Георгиев, Т. Г. Влайков, Ив. Вазов, д-р Кръстев защитава основните принципи на критическия реализъм: литературата да изобличава язвите на обществото, да отразява съвременността чрез художествени образи, т. е. да бъде остросоциална и високохудожествена едновременно. Разбира се, изследователят е наясно колко уязвими в своята правота „по принцип“ са позициите на критика. Затова, без да замазва продуктивното и без категорично да отсича негативното, той насочва вниманието ни тъкмо към новияте в *критическия характер* на д-р Кръстев. Открити са противоречията между философа-идеалист и дребнобуржоазния мислител — от една страна, и умения, надарен с прозорливост и с тънък усет литератор — от друга. Уместно като база за съпоставка са използвани задълбочените характеристики на Д. Благоев; изтъкнато е, че в сравнение с него „д-р Кръстев е по-твърд в своите изисквания към писателя, по-едностранчив, по-нормативен, когато категорично се противопоставя на преливането между художествената проза и публицистиката“ (с. 121). За разлика от него Благоев „не издига непреодолима преграда между белетристиката и публицистиката и вижда повече възможности за тяхното „сдвояване“ при изобразяването на конкретни обществено-политически и икономически условия“ (пак там).

Склонността към нормативизъм, граничеща с догматизъм у д-р Кръстев, се увеличавала с годините. Това свое наблюдение Л. Стаматов защитава и развива в следващите глави. Като посочва, че с книгата „Етюди и критики“

(1894) „завършва един период, наистина не-
много продължителен, но затова пък важен“
(с. 139) от неговата дейност, изследователят
всъщност ни подготвя за предстоящата драма,
имаща сериозни последици както за критика,
така и за цялата наша литература. В настъ-
пващите „кръстопътни времена“ се извършва
„критическото узряване“ на естетата и литера-
турата, съпоставяно от „смущенията в цен-
ността му система и засилващото се влияние
на немската нормативна идеалистическа ес-
тетика“ (с. 183). Критическият хоризонт на
д-р Кръстев в новата му книга „Литературни
и философски студии“ (1898) се променя. В об-
сега на вниманието му попада друга „тройка“
творци — Ст. Михайловски, П. П. Славейков,
Ал. Константинов, като тук авторът посочва
ков са определящите „параметри“ на този
„критически хоризонт“ и с право характеризира
портретите на Ст. Михайловски и Ал. Кон-
стантинов като едни от най-стойностните не
само за критика, но и за критиката ни въобще.
А с обявяването на Пенчо Славейков за „идеал“
на българския творец започва процесът на
преориентация, на „намиране на себе си“.
Особено важни в тази част са разсъжденията,
отнасящи се до търсенето и откриването на
своето поколение в критиката. Поколениято на
„младите“, както останаха в литературния ни
летопис неколкоцината около кръга „Мисъл“,
не се свързва с хронологичната им възраст,
а с новаторството на идеите, мотивите, фор-
мата, т. е. с цялата съвкупност от мирогледно-
естетически и нравствено-психологически при-
нципи, които ги отличават и отграничават от
предходните им. „Смяната“, която е истори-
чески предопределена, според Л. Стаматов съв-
сем не минава безболезнено. Начева се същин-
ска война между двата лагера, при която по-
колебливите и неустойчивите (като К. Христов)
са пожертвувани, а някои от бившите съмиш-
леници са или загърбени (Ст. Михайловски),
или обявени за „издребнели“, за изчерпани,
за представители на миналото, на „опълчен-
ската епоха“ (Г. П. Стаматов и най-вече Ив. Ва-
зов). Като своеобразен „роман“ вътре в моно-
графията преминават събитията на Пенчо Сла-
вейков, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров, всеки
от които е открит сам за себе си, от една
страна, спрямо „четворката“, от друга, и от
трета — по отношение гледната точка на
д-р Кръстев. Не бива да изпускаме и суб-
ективния поглед на самия Л. Стаматов, ръ-
ководещ се само от проверените и подбрани
факти, а не от пикантерийните и сензационно-
пристрастни подробности.

Заслуга на автора е, че дава обективна,
лишена от некоректни обвинения оценка за
борбата на сп. „Мисъл“, и неговия редактор
с Иван Вазов. Без да детайлизира анализа
му, ще отбележим, че тук (за първи път може
би) се предоставя думата и на двете „странни“
по „делото“, защото досега малко или повече
се изтъкваше колко зъл и обидно подиграва-
телен бил Кръстев ведно с обкръжените си
и колко лоялен, нежели добронамерен и ся-
каш безразличен към нападите бил Вазов.

Като посочва, че още Г. Цанев бе изтъкнал
факта за отплащането най-малкото „сто за
сто“ от страна на Вазов, изследователят очер-
тава панорамата на конфликта, без да пре-
мълчава, че тъкмо с публикуването на „Доктор
Джан Джан“ (1895) е даден първоначалният
му тласък. Епилог на обсъдка — така ха-
рактеризира Л. Стаматов появата на Кръсте-
вата книга „Млади и стари“ (1907).

Тук според него в завършен вид е отразен
кризисът на естетическия нормативизъм, ста-
нал кризис на авторското критическо съзнание.
Наяве излизат множество противоречия в
т. нар. „отрицателна критика“ — термин, кой-
то Л. Стаматов не приема, разумно изтъквай-
ки, че критиката представлява не само сурова
присъда, но и подкрепа на истинския талант.
Подлагайки на сурова дисекция всички вклю-
чени в сборника очерци, изследователят за-
ключава: „С „Млади и стари“ завършва един
период от дейността на д-р Кр. Кръстев като
литературен критик. В своите философски и
теоретически лутания той окончателно стига
до неоканитианската субективна естетика, обя-
вявайки изкуството за „съзнателна самоиз-
мама“, като по този начин отрича неговата
познавателна способност“ (с. 246). Определена
като опит за критическа равностетка, книгата
всъщност издава преобладаващия у автора й
еклектизъм и субективизъм и в оценката на
отделните творци, и в очертаването на пъти-
щата за развитието на литературата ни. Присъ-
дата за недобрата слава на „Млади и стари“
в историята на критиката ни (между другото
за обосноваването й можеше да се привлече
доказателствен материал, както и за това,
че книгата хвърля сянка върху положител-
ните страни на Кръстевото дело — та такава
присъда, е, както се казва, строга, но спра-
ведлива.

Предвид обемността и многообхватната про-
блематика на разглеждания труд до някъде
оправдано изглежда, че извън обсега на ре-
цензента останаха важни негови страни. По-
край другите приноси моменти почти не оце-
нихме обстойния преглед на публицистичното
наследство на д-р Кръстев, осветляващ не-
познати негови черти, без които портретът
му по-насетне би бил немислим. Нищо не ка-
захме за задълбоченото осмисляне на послед-
ния период на критика, направено в глава
седма („Осиротяване“ и „Последни равностет-
ки“). Пропуснахме и местата, посветени на
популяризатора и критическия интерпретатор
на световната литература и световната фило-
софско-естетическа мисъл. От друга страна,
искаше ни се да намерим повече за участието
в „Мисъл“ на сътрудници извън „кръга“, да
видим проследено отношението на списанието
към реалистичните произведения вътре в него.
Това би илюстрирало, пък и обяснило раз-
минаването между авангардността на Кръсте-
вите идеи и действителното състояние на ли-
тературата ни, отразено като в огледало по
страниците на изданието. Има също така
страни от спора между д-р Кръстев и Д. Бла-
гоев (по повод статията „За тенденцията и

тенденциозната литература“), които чакат своето изясняване. Да не бъдем обаче максималисти. Най-същественото е, че с изследването си Л. Стаматов развива множество наслоени представи, създава същински научен (не „екскурзионно“-наукообразен), пълнокръвен образ на човека и мислителя д-р К. Кръстев. Той честно, принципино и с дълбока ведина отговаря на извикания за литературния историк въпрос: какво реално е дала и наложила за културното ни издигане една такава крупна личност.

Алберт Бенбасат

КНИГА ЗА ДИМИТЪР ДИМОВ
(„ДИМИТЪР ДИМОВ“ ОТ КРЪСТЪО
КУЮМДЖИЕВ. С., изд. „Български писател“, 1987)

„Сега, когато приключих своя многогодишен труд, не бих казал, че със съжаление се разделям с моя герой и неговия духовен свят — признава Кръстъо Куюмджиев в послеслова към монографичното си изследване за Д. Димов. — Напротив, изпитвам облекчение. При цялата външна симетричност, строга съразмерност, дори съвършенство на неговите художествени постройки, вътре е един душевен лабиринт. За мен това беше гатанка. Дали съм я разгадал, това ще реши читателят.“

Вярно, съдик отгук нататък е читателят. Но той, както знаем, е категория нееднородна, обобщаващо-събирателна и следователно мненията за книгата на Куюмджиев ще се разграничават — всеки от нас ще я съди от позицията на личните си вкусове, интереси, очаквания. В едно обаче ще бъдем по всяка вероятност единни: след многобройните отзиви, статии и студии, след грижливо съхранените документално-биографични свидетелства, след монографичните трудове на Пантелей Зарев, Екатерина Иванова и Любен Георгиев тази книга е поредно свидетелство за нестихващия интерес към литературното наследство на Д. Димов, поредно признание за приносите му в националната ни художествена традиция. Ще се съгласим също тъй относно качествата на самата книга. Тя е написана с артистично вживяване и темперамент, в нея личи емоционална пристрастност, но и проникновеност на изводите и наблюденията.

Ще забележим същевременно известна едностранчивост и частични пропуски. Някои ще бъдат недоволни от недостатъчно подробни литературоведски прочит на романите „Поручик Бенц“ и „Осъдени души“. Други ще се запитат: защо са подминати Димовите драми? Трети може би ще останат неудовлетворени от това, че Кр. Куюмджиев ни приканва „да вникнем по-дълбоко в романа (става дума за „Тютюн“ — С. Б.), да си изясним неговия смисъл, неговото художествено своеобразие“, без обаче „да се докосваме до неговата художествена структура“. Съвременната литера-

турна теория разглежда структурата като смислотораяща, идеологически значеща реалност. В случай че приемем такава постановка, би следвало да възразим — не се ли самоограничава авторът по пътя към смисъла, своеобразието на творбата, отказвайки се да изследва структурните ѝ характеристики?

Но нека надмогнем личните си вкусове и претенции. На едно място по повод „Поручик Бенц“ Кр. Куюмджиев заявява, че „за едно художествено произведение трябва да съдим по това, което се съдържа в него, а не по това, което бихме желали да се съдържа“. Забележката му е основателна, справедлива по отношение не само на художествено-творческата практика. Тя ни задължава и ние на свой ред да подходим към монографията на Куюмджиев коректно, т. е. според собствената ѝ вътрешна мяра, съобразно с даденостите, а не с липсите в нея.

А коректността е наложителна преди всичко затова, че авторът ни предлага един действително „многогодишен труд“, увенчаващ не просто личните му изследователски усилия. В определена степен монографията „снима“, синтезира целия досегашен опит на критиката и литературознанието ни да проникнат в противоречията, дисхармоничен свят на един от първомайсторите на българската проза. Тежението към синтез предопределя на първо място комплексния подход към обекта на изследване. Авторското внимание е насочено главно към идейното съдържание, образите, стилистиката на Д. Димовите романи, т. е. към специфично литературоведско познание. Пътят натам обаче минава през други познавателни зони, гранични или значително отдалечени от литературознанието — зоните на обществената история, икономиката, социологията, психологията. За да изясни примерно асоциативно-символическите напластявания в заглавие на романа „Тютюн“, Кр. Куюмджиев подробно анализира социално-историческата реалност у нас през 20—30-те години, механизма на производството и търговията с тютюн, най-сетне — положението на тютюно-работничеството и борбата му срещу капитала.

Пак така от различни ъгли е „засечен“ и осветлен в раздела за „Осъдени души“ загадъчният „испански комплекс“ на Д. Димов. Авторът реставрира обществено-културната ситуация в Испания през първата третина на нашия век, привежда събрани лично от него документални свидетелства за това, как Димов е възприемал испанския бит и психика, излага свое мнение за философско-литературните му интереси. За да бъде изяснен въпросът, защо светът на „осъдените души“ се оказва в по-висока степен проникаем за Д. Димовото художническо зрение, отколкото светът на комунистите и работниците, в изследователския фокус се поставя отношението между персонажите в „Тютюн“ и техните житейски прототипове; анализират се парадоксите на критическото възприемане на романа; съпоставят се текстологически първата и втората